

ЛЯТОТО НА АКУЛИТЕ

WWW.NATIONALGEOGRAPHIC.BG • цена 5 лв. • ЮНИ 2016

NATIONAL GEOGRAPHIC

КРАДЦИ НА ИСТОРИЯ

Ограбените съкровища на древния свят

ЮНИ 2016 г.
БР. 6 (128)

Плясчната плитчина с кристалночиста вода северно от остров Гранд Бахама ненапрасно е наречена Тигровият плаж.

56 Да плуваш с тигри

Авторът на статията се гмурка в компанията на тигрови акули – страховити хищници, жизненоважни за океанската екология. *Текст: Глен Ходжис Снимки: Брайън Скерри*

30

Ограбено минало

Незаконната търговия с антики сее разруха сред археологическите паметници по света.

*Текст: Том Мюлер
Снимки: Робърт Кларк*

82

Армения – една отворена рана

По време на поредния поход от своя проект „Извън рая“ журналистът Пол Салопек преминава през Турция и Армения.

*Текст: Пол Салопек
Снимки: Джон Станмайър*

104

Спомени за цунамито

Аржентински фотограф представя жителите на рибарското градче Оцуши на о-в Хоншу в Япония, оцелели от земетресението през 2011 г.

*Текст: Джеръми Бърлин
Снимки: Алехандро Часкилберг*

На корицата Погребалната маска на египетския фараон Тутанкамон не е била открадната от иманяри, но много други съкровища на гревната култура не са имали този късмет.
Фото илюстрация: Хавиер Хаен; Снимки: Кенет Гарет, NGM (Тутанкамон); PeopleImages/Getty Images (ръкавица)

ОБРАЗИ

Испания

Стотици съотборници в ярки одежди образуват основата за „човешка кула“ по време на Конкурс де Кастелс в Тарагона, който се провежда на всеки две години. Каталунската културна традиция датира от XVIII в. и през 2010 г. беше официално обявена от ЮНЕСКО за шедьовър на устното и нематериално културно наследство на човечеството.

СНИМКА: ДАВИД ОЛИМЕТ КАСАНОВА

Най-доброто от света

Задание В партньорство с *National Geographic Traveler* ви предизвикахме да направите достойни за корица кадри на любими места.

КОМЕНТАР НА РЕДАКТОРА

„По това задание получихме рекордните над 34 000 снимки! На неземната синя сцена горе ледените образувания идеално рамкират човешката фигура.“

Моника Коркоран, завеждащ „Вашата снимка“

Суий Онг У
Сингапур

У направил снимката по време на експедиция с моторни шейни през арктическата пустош на норвежкия архипелаг Свалбард. „Изследвах едно ледено образувание, когато видях отвора – спомня си той. – Имах усещането, че се намирам в някакъв съвсем нов свят.“

ГЛОБУС

Наука

Да пиеш от дълбокото

Проект за обезсоляване, фокусиран върху район с уникална подводна топография, би могъл да осигури питейна вода за измъчената от сушата Калифорния.

Държавно-частното партньорство, озаглавено Регионален воден проект в залива Монтерей, ще черпи вода от дълбок 3 км подводен каньон край залива и ще я изпомпва към компютърен център за данни. Там водата ще се използва за охлаждане на центъра, преди да премине през обезсоляване; всеки ден централата ще произвежда вода за 55 000 домакинства и ще пести енергия, достатъчна да захранва целогодишно 65 000 домакинства. Калцият от отпадните води на инсталацията ще бъде рециклиран за производство на варовикови строителни материали. А хората начело на проекта очакват изпомпването на вода от студентите дълбини да ограничи въздействието върху морската фауна.

Хедър Куули, директор на водната програма към неправителствения Тихоокеански институт, призовава да опитаме „по-евтини и по-бързи“ мерки за пестене на вода, преди да се впуснем в проекти за обезсоляване. Но според Брент Констанц, изпълнителен директор на *DeepWater Desal*, компанията инвеститор в проекта, всички други мерки са изчерпани: „Обезсоляването е неизбежно. Искаме да го направим колкото може по-безвредно за околната среда.“ Щатът би могъл да издаде разрешение за строеж след изготвянето на екологична оценка. Констанц се надява, че проектът ще започне да изпомпва вода през 2018 г. — *Нина Строхлик*

При тази перспектива мащабът варира. Разстоянието между фара Пойнт Пинос и Сийл Рок е 36,2 км.

ДЖЕЙСЪН ТРИЙТ И ШАРА ПРЕПЕРНО, NGM
ИЗТОЧНИЦИ: DEEPWATER DESAL; ИЗСЛЕДОВАТЕЛСКИ ИНСТИТУТ КЪМ АКВАРИУМА
НА ЗАЛИВА МОНТЕРЕЙ (ДАНИ ЗА КАЪНОНА); ESRI STREETMAP; USGS

Опазване на морския живот

Помпите на централата ще черпят много студена вода от „вълна“, пораждаща се в дълбок подводен каньон. Ръководителите на проекта се надяват, че използването на студена вода ще ограничи отрицателното въздействие върху рибата и безгръбначните, живеещи в по-топлите повърхностни води.

Централа за обезсоляване и Център за данни

Приток

Отток

Електроцентрала
Извличане на въглерода

Елхорн Слау

Студено течение

Залив

Сан Франсиско
Залив Монтерей

Сакраменто

САЩ

Посока на изгледа: долу

КАЛИФОРНИЯ

Лос Анджелис

МЕКСИКО

Монтерей

Фар
Пинос Пойнт

ТИХИ ОКЕАН

Дълбоководно ВиК

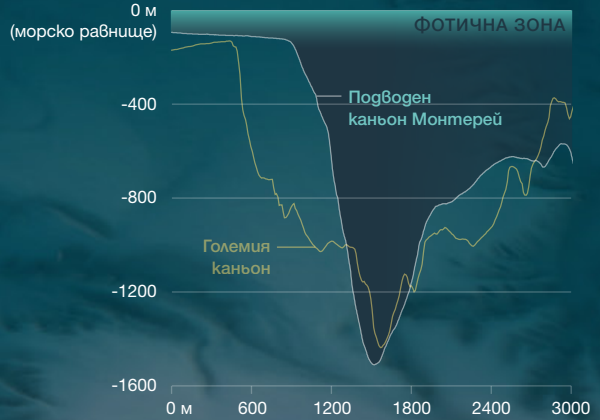
Каньонът Монтерей се спуска на повече от 3 км под повърхността. Към централата за обезсоляване ще се изпомпва течение от студена морска вода, което се издига към най-горната фотична зона, където светлината прониква в океана и където живеят множество морски организми.

-2492 м

-2750 м

Разрези на каньони

Каньонът Монтерей се спуска и по-ниско от дълбочината, показана при тази перспектива. Разрезът на Големия каньон е направен близо до Грандвю Пойнт.

Обезсоляващ цикъл

Какво е общото между строителните материали, интернет данните и сладката вода? Всички те са част от новаторски мултитехнологичен проект за обезсоляване в пресъхналата Централна Калифорния.

Солен разтвор

Според ръководителите на проекта наситеният солен разтвор, който е страничен продукт от обезсоляването, може да се изпомпва обратно в каньона, където ще е по-безопасно да се разпръсне.

ДАННИ

Използването на студена вода за охлаждането на центъра за данни намалява почти наполовина енергийните му нужди.

Център за данни

01011111
011001001
001111110
101010101
010010010

Топла вода

СЛАДКА ВОДА

Централата изпомпва солената вода през мембрана, която филтрира солта и други материали, и произвежда питейна вода.

Централа за обезсоляване

Електро-централа

Въглеродни емисии

Улавяне на въглерод

СТРОИТЕЛНИ МАТЕРИАЛИ
Варовикът се получава чрез свързването на отпадния калций от обезсоляването с въглерода, произвеждан от електроцентралата.

Сил Рок

Санта Крус

Лечение навреме

Казват, че за всяко нещо си има време – въпреки че това едва ли си личи от етикета на опаковка с хапчета. На повечето пише колко хапчета трябва да изпие, но не и кога. А това е проблем, „тъй като симптомите и ефикасността на лечението варират според часа от дения“ – казва Майкъл Смоленски, професор по биомедицинско инженерство в Тексаския университет в Остин. Например инсултите обикновено се случват сутрин, а астмата се обостря вечер. „Ако си пиете лекарството по грешно време – казва той, – то може да не подейства толкова добре... или бихте изпитали повече странични ефекти и степен на токсичност.“

В своите мозъци, органи, тъкани и клетки хората и животните имат набор от вътрешни часовници, които по естествен път се синхронизират с 24-часовия цикъл на Земята. Съобразяването на лечението с тези циркадни (денонощни) ритми се нарича хронотерапия. —Джеръми Бърлин

Върхът на Балканите

Не е съвсем ясно дали наименованието на рилския първенец идва от „мус Аллах“ („място близо до Бога“ на арабски) или от „мусалат“ („доминиращ“, „господстващ“ – на същия език), но и двете тълкувания отговарят на позицията на Мусала на най-висок връх в България и на целия Балкански полуостров. Топонимът явно е наследство от османското владичество по нашите земи; предишно име на върха не е запазено. През 1949 г. той е наречен Сталин, но в 1962 г. е върнато старото му название.

Със своите 2925,4 метра Мусала е седми по височина сред европейските планински първенци. Той е по-висок с 8 метра от връх Митикас в планината Олимп, Гърция, и с 11 метра от връх Вихрен в Пирин, България. Издига се в източните дялове на Рила, близо до известния планински курорт Боровец. Изграден е от палеозойски гранит, с планинско-ливадни почви на много места върху скалите, покрити с алпийска растителност.

Макар и най-висок у нас и на Балканите, покоряването му не е трудно, затова е често избирана дестинация за планински туризъм. Всъщност Мусала се намира на около 80 километра от София. Средно 254 дни в годината е покрит със сняг. Въпреки това – в зависимост от метеорологичните условия, разбира се – върхът е достъпен през цялата година. Особено посещаван е през лятото, когато към него се отправят туристи от цял свят. Все пак Мусала е най-често изкачван от наши планинари, както и от такива от съседните страни. Средният брой посетители е около 50 000 души годишно. —Любомир Кюмюрджиев

В южната част на масива има красиви планински пасища, наречани „чалове“. Освен с разнообразието на флората си Мусала е известен и като отлично място за наблюдение на птици.

На върха е изградена метеорологична станция на Националния институт по метеорология и хидрология към БАН. От Мусала се откриват прекрасни гледки към останалите върхове на Рила, острите зъбери на Пирин, към Витоша и Средна гора, билата и склоновете на Родопите и към величествената Стара планина.

Разпространеното твърдение, че при ясно време от балканския първенец може да се види Бяло море, е легенда. Планините в южната част на страната ни и тези в Северна Гърция не дават възможност за пряка видимост, но дори и без тях наблюдението на толкова отдалечени обекти е невъзможно поради сферичната форма на Земята.

Курортът Боровец е изкожен пункт на маршрута към Мусала. За допълнителна информация:
<http://www.borovets-bg.com/>
<http://www.bulgarian-mountains.com/Huts/Rila/Musala>
<http://www.bulgarian-mountains.com/Huts/Rila/Yastrebec>
<http://www.bulgarian-mountains.com/Huts/Rila/Everest>

An ancient Egyptian mummy is lying on a gurney in a museum hallway. The mummy is wrapped in yellow and green striped fabric, with a colorful patterned shroud. The head is visible, showing a painted face with a black triangle on the forehead. The gurney is on wheels and is positioned in a hallway with blue doors on the left. The ceiling has exposed pipes and a red horizontal beam. The floor is dark grey.

Ограбено минало

*Незаконната търговия с антики
процъфтява и се разруха сред
археологическите паметници по света*

Египетски саркофаг, конфискуван от федерални агенти, се намира в таен склад в Ню Йорк.

Води се разгорещен дебат как да спасим древните

Иманярите в Камбоджа често обезглавяват статуите, тъй като главите се пренасят по-лесно.

СНИМАНО В ANGKOR CONSERVATION, СИЕМ РЕАП

шедьоври. Трябва ли да ги купуваме от грабители?

Текст: Том Мюлер

Снимки: Робърт Кларк

Ню Йорк, където федералните власти пазят конфискувани артефакти: огромен каменен Буда от Индия, глинени конници от Китай, релефи от Ирак, Сирия и Йемен. Всички те са сирачета на незаконния трафик на антики, жертви на международната битка за културното наследство.

От убийците грабителите на храмове в Индия, през осквернителите на църкви в Боливия, до бандите, които разкопават гробници в Китай, иманярите ограбват нашето минало. Иманярството трудно се поддава на количествен анализ. Но сателитните снимки, иззетите от полицията находки и свидетелствата на очевидци от терена недвусмислено показват, че търговията с крадени богатства процъфтява по целия свят.

В Египет Паркак е поставила началото на използването на сателитни изображения за измерване на грабителството и разрушаването на

Дамата с раираната перука

лежи на ярко осветената маса, а професорката се е привела на педя над лицето ѝ. „Все още е в удивително състояние... много добре запазена“ – мърмори си тя. Погледът ѝ се плъзва по тялото на жертвата, изрисувано върху капака на нейния саркофаг, и тя показва пресните наранявания по горната част на бедрата, както и символите на бог Амон, един ибис и магическите заклинания от „Книга на мъртвите“. „А това тук са името и титлата ѝ: Шесеп-амонтайешер, Господарка-на-дома. Като ги чета на глас, изпълнявам желанието ѝ да бъде помнена в отвъдния живот.“

Египетската аристократка е мъртва вече 2600 години. Египтоложката Сара Паркак изследва вътрешния ѝ саркофаг – една от трите дървени обвивки, които някога приютявали мумифицираното ѝ тяло. Грабителите нарязали саркофага на четири части и го изпратили в САЩ, където един реставратор на антики отново ги събрал. Месеци по-късно митнически служители открили ковчега скрит в дома на един търговец на антики от Бруклин. Понастоящем се намира в склад на тайно място в

археологически обекти. Една четвърт от известните 1100 археологически зони в страната са понесли сериозни щети. „При настоящите темпове на разруха – казва тя – до 2040 г. всички известни обекти в Египет ще бъдат сериозно компрометирани. Къса ми се сърцето.“

През последните две десетилетия поредица мащабни съдебни дела и репатрирания разкриха тъмните страни на търговията с антики, като хвърлиха светлина върху престъпни мрежи от иманяри и трафиканти, които продават артефакти на галерии и прочути музеи. През 2002 г. Фредерик Шулц, виден манхатънски търговец на произведения на древното изкуство, беше осъден на 33 месеца затвор заради конспирация да придобие крадени египетски артефакти. През 2006 г. Метрополитън Мюзийъм се съгласи, под натиск от италианското правителство, да върне прочутия кратер на Евфроний – съд за смесване на вино и вода, ограбен от етруска гробница край Рим. А през последните години войните и хаосът в много страни с богато древно наследство, чиято кулминация беше опустошението на Месопотамия от Ислямска държава (ИДИЛ), породиха

подобно солидно минало, а това поражда дилема при всяка потенциална покупка.

Муса Хули продал Шесепамонтайешер на фармацевтичния предприемач и колекционер на антики Джоузеф Люис, който живее във Вирджиния. През май 2011 г. Люис беше привлечен под отговорност заедно с Хули и останалите по обвинения, включващи заговор за контрабанда и заговор за пране на пари. След почти три години съдебни битки той получи споразумение за отсрочено наказателно преследване и впоследствие всички обвинения

„Дай ми два произволни предмета и веднага ще започна да ги колекционирам“ – казва Люис, 60-годишен спретнат веселяк. Показва ми забележителната си египетска колекция, включително няколко зашеметяващи саркофази в музейни витрини.

Бъдещето на колекционирането на антики – казва Люис – е застрашено от все по-строгите американски и чужди закони, поради което наскоро той помогнал за основаването на асоциация за образование и защита на колекционерите. Цитира някои от техните принципи:

Купчина предмети, някои вероятно фалшиви, са изложени в дома на прекупвач на антики в Северозападна Сирия. Подправените антики са източник на приходи в някои страни, където биват пробутвани на разсеяни купувачи, използвани като прикрытие за износ на истински артефакти или дори за подменяне на автентични предмети в музеите.

МАТИАС БРУГМАН,
CONTACT PRESS IMAGES

бяха свалени. Люис отрича да е престъпил закона и твърди, че е закупил предметите в САЩ от търговец, който бил отговорен за вноса им.

Ако съществува нещо като колекционерски ген, то Джо Люис определено го има. Майка му събирала шишенца за оцет, фигурки на слонове и мюрета на папици, а баща му си падал по огнестрелните оръжия. Понастоящем къщата му с площ 600 кв.м е побрала всичките шишенца, папици и дебелокожи на майка му, както и собствената му колекция от 30 000 насекоми и важна сбирка от египетски древности.

подобно на музеите и колекционерите опазват културното наследство на човечеството, което страните източници не успяват да защитят. Дори и ако един артефакт не е разкопан от археолог, той може да съхрани голяма част от научната си стойност. Много колекционери допринасят за общественото познание, като споделят своите древности с учени и музеи.

Люис смята, че посредством все по-близкото сътрудничество между общностите на колекционерите и учените би могло да се състави глобален регистър на законните

Този месец

ТИГРОВИ

Юли

БЕЛИ

Август

ДЪЛГОКРИЛИ СИВИ

ЛЯТОТО

НА

АКУЛИТЕ

Ужасяваме се от акулите заради репутацията им на свирепи убийци. Нападенията на акули са редки, но изглежда зачестяват: през 2015 г. в света са регистрирани рекордните 98 непредизвикани нападения, 6 от които фатални. По-малко позната е решаващата роля, която акулите играят в океанската екология. В този и следващите броеве ще разгледаме три вида с лоша слава: тигровите, белите и дългокрилите сиви акули. Ще се срещнем с учени, които хвърлят нова светлина върху тези загадъчни същества.

A close-up photograph of a tiger shark's mouth, showing its rows of sharp, white teeth and its pinkish tongue. The shark's skin is a mottled brown and tan color. The image is used as a background for the text.

Да плуваш с тигри

*Гмуркач новобранец се среща лице в лице
с някои от най-страховитите океански
хищници и вижда другото им лице*

С челюсти и зъби, предназначени да трошат и режат твърди неща като костенурковите коруби, тигрова акула, която среща непознат обект като камера например, може да си позволи първо да го захване, а после да се тревожи дали става за ядене.

Тигровите акули край Бахамите са в относителна безопасност, но миграциите им често ги правят мишена на търговските риболовци. Въпреки че над 70 вида акули са по-застрашени от тигровите, природозащитниците ги класифицират като „почти застрашени“.

тигрови акули. Измислят им прякори и лицата им светват, когато обясняват за особеностите в характера им. В техните очи тези акули не са повече човекоядци от кучетата. (Всъщност те са доказано по-малко човекоядни: през 2015 г. е имало 34 човешки смъртни случая заради кучета в САЩ, но само 6 смъртни случая заради акули в цял свят.)

Действителността рядко се свежда до едно просто нещо или също толкова простия му антипод. В деня преди първото ми гмуркане край Тигровия плаж от Хавай дойде новина, че мъж е бил нападен от тигрова акула, която

била толкова безжалостна, че човекът успял да избяга едва когато извадил едното й око. Краката му били силно увредени и се наложило да ампутират единия. Това беше едно от трите нападения край Оаху само за този месец, а също и част от обезпокоителното увеличаване на атаките през последните години, което накара Хаваите да възложат проучване на моделите на движение на акулите.

Тигровите акули обаче са важни не само заради броя на хората, които ухапват. Като върховни хищници те действат като жизненоважна балансираща сила в океанските

Над риф в дълбините на Индийския океан една тигрова акула е следвана от риби прилепала, които спестяват енергия, като се прикрепят към акулата и ядат парченца от плячката ѝ и паразитите по кожата ѝ.

Снегът смекчава формата на един пролом в Северна Армения, който хората наричат Чарди Дзор, „Проломът на изстреблението“, където се смята, че турските сили са разстреляли около 4000 арменци през 1920 г.

An aerial photograph of a snowy mountain range. A winding road or path is visible in the lower half of the frame. The foreground is heavily blurred, showing what appears to be a stack of glass or plastic containers, possibly water bottles, which are out of focus. The overall tone is cold and desolate.

ПРОЕКТ „ИЗВЪН РАЯ“ · ПЕТА ЧАСТ

ЗЕМЯ НА ПРИЗРАЦИ

Кръвопролитие отпреди век все още преследва Турция и Армения

Един милион арменци – според някои повече, според други по-малко – били избити преди век в Османската империя, предшественичка на днешна Турция.

Паметна плоча в Ереван, столицата на Армения, напомня за тези трагични събития: „Медз Йегерн“, или „Голямата катастрофа“ на арменския народ. Всяка пролет на 24 април, датата, на която започнали погромите, хиляди поклонници се изкачват по градския хълм към това светилище. Те се нижат покрай вечния огън, за да положат цветя. На около 100 км на северозапад и на няколкостотин метра навътре в турска територия лежат руините на един по-стар и може би по-подходящ паметник на горчивите страдания на арменците – Ани.

Ани била средновековната столица на могъщо царство на етнически арменци, намиращо се в източната част на Анадола – обширния азиатски полуостров, на който днес е разположена по-голямата част от Турция – и попадащо на северните разклонения на Пътя на коприната. Това била богата метрополия, жужаща от гласовете на 100 000 души. Прочут като „Града с 1001 църкви“, Ани съперничел

на славата на Константинопол и възпявал разцвета на арменската култура. Днес останките му са сведени до разпръснати разрушени катедрали и пусти улици. Отидох до него пеша. Вървя пеша през света. Проследявам пътеките на първите ни предшественици, напуснали Африка, за да бродят по земното кълбо. Никъде през цялото си пътешествие не видях място, по-красиво и по-тъжно от Ани.

„Те дори не споменават арменците“ – удивлява се Мурат Язар, кюрдският ми водач.

И това е вярно: на табелите, които турските власти са сложили за туристите, строителите на Ани си остават безименни. Това е умишлено. В Ани не са останали арменци. Дори и в официалната история.

един от най-старите и упорити политически диспути в света – отровна патова ситуация, вплела Армения и Турция в схватката на ожесточението, враждебността и

Миналата година Арменската апостолическа църква, една от най-старите християнски общности в света, обяви за светци всички жертви на геноцида над арменците в Османската империя, от която произхожда днешна Турция. Забулена жена присъства на церемонията по канонизацията в Ечмиядзин, Армения.

националистическия екстремизъм в продължение на поколения наред – може да се сведе до безкрайното повторение на три срички: геноцид. Думата е натоварена с алтернативни значения, с нюанси, с противоречия. Тя е класифицирана от Обединените нации като едно от най-тежките престъпления: опит да се заличи цяла нация или етническа, расова или религиозна група. И все пак, кога терминът е приложим? Колко трябва да бъдат избити? Как да се определи разликата между действие и намерение?

Арменската версия за събитията е следната: годината е 1915. Първата световна война е започнала преди 9 месеца. Огромната мултикултурна Османска империя – най-мощната

мюсюлманска държава в света – се е съюзила с Германия. Голяма част от малцинството на арменските християни, някога толкова мирни и надеждни, че да бъдат наречени лоялна нация, несправедливо е обвинено в бунт и пристрастие към руския враг. Някои османски водачи решават да се справят с „арменския проблем“ чрез унищожение и депортация. Войниците и местните кюрдски милиции разстрелват арменските мъже. Има масови изнасилвания на жени. Арменските села и градските квартали се опустошават и превземат. Реките и кладенците се задръстват от мъртви тела. Градовете вонят на мърша. Оцелелите – опърпани колони от жени и деца – крачат пред щиквете към пустините на

Пастирите в Югоизточна Турция подкарват овците си из пасища, над които са се носели виковете на кюрдски, арменски, арабски и турски овчари. По време на Първата световна война Османската империя

била погълната от пламъците на ултранационализма. Днес десетки хиляди арменци живеят открито в Турция – малък брой в сравнение с трите милиона в Армения и между 8 и 10 милиона в световната диаспора.

Спомени за цунамито

Текст: ДЖЕРЪМИ БЪРЛИН

Снимки: АЛЕХАНДРО ЧАСКИЛБЕРГ

Преди пет години силно земетресение удари в морето край източните брегове на Япония. Породеното от него цунами опустоши големи части от островната държава, като взе близо 16 000 жертви, нанесе щети за 200 млрд. долара и съсипа живота на оцелелите.

Едно от най-пострадалите места беше Оцуши – рибарско градче на североизточния край на Хоншу, най-големия японски остров. Алехандро Часкилберг пристигнал там през октомври 2012 г. Аржентинският фотограф бил чувал за градчето от приятел, който имал там роднини, и искал да документира опустошението – включително „планините от ломки“, осеяни с червени знаменца, където били открити трупове.

„Реших да снимам в черно-бяло – казва той, – тъй като ми се стори ужасно тъжно. Не бяха останали никакви други цветове освен флагчетата.“ Когато обаче открил на улицата да се въргала подгизнал семеен албум, той с изненада забелязал как цветовете са се размазали

В Оцуши, Япония, семейство сега сред останките от своя дом – една от многото къщи, разрушени от предизвиканото от земетресение цунами през 2011 г.